

**ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ
МОЖЛИВОСТЯМИ В УМОВАХ ПРОМИСЛОВОГО РЕГІОНУ**

У статті досліджено особливості впровадження програми соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими функціональними можливостями, розглянуто механізми та компоненти її успішної реалізації як на загальнодержавному рівні, так і на регіональному. Обґрунтовано необхідність соціально-педагогічного моніторингу.

Актуальність. На сьогодні у практиці роботи з дітьми з обмеженими можливостями все частіше можна зустріти ідеї педагогічної підтримки як концептуальної основи цього специфічного виду соціально-педагогічної діяльності. У науковій літературі достатньо повно представлено теоретичне обґрунтування цього напрямку, його суть і специфіка. У той же час технологічні аспекти не знайшли глибокого висвітлення, що природно створює певні труднощі при застосуванні ідей підтримки в практиці роботи соціальних педагогів і соціальних працівників.

Метою статті є здійснити спробу на прикладі розробленої та апробованої програми соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими функціональними можливостями визначити загальні особливості застосування педагогічного механізму її реалізації.

Передовсім доцільно проаналізувати структурну та змістову складову механізмів підтримки, з'ясувати, як саме трактується у педагогічній науці термін "механізм". До останнього часу поняття "механізм" стосовно психолого-педагогічного контексту вживалося більшою мірою в прикладному аспекті, а його теоретична складова залишалася осторонь, що дозволяло дослідникам уникати дефініції самого поняття. Як правило, традиційно під механізмами розумілося:

- "система, устрій, які визначають порядок якогось виду діяльності" [1: 981];
- "послідовність станів, процесів, які визначають собою певну дію, явище" [2: 110].

Сьогодні, коли випадки застосування цього терміну в педагогіці досягли критичної "маси", постає необхідність з'ясувати, що власне розуміється під механізмом у педагогічній теорії. У педагогічних словниках та енциклопедіях, що вийшли до 2004 року, ми практично не знаходимо визначень цього поняття, а в Міждисциплінарному словнику з педагогіки 2005 року видання розміщена стаття про механізми психологічної дії, де сказано, що це "засоби дії на свідомі і несвідомі сфери особи з метою посилення педагогічних методів", як навчання, зараження, наслідування, переконання [3: 189]. У цьому визначенні, на наш погляд, розміщене головне – розуміння механізму як засобу реалізації педагогічної мети, що дозволяє віднести це поняття до технологічних аспектів педагогічної науки. Таким чином, ґрунтуючись на наших міркуваннях і зважаючи на специфіку нашого дослідження, під механізмами реалізації регіональної програми соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими функціональними можливостями ми будемо розуміти сукупність цілеспрямованих, взаємопов'язаних, педагогічно керованих процесів, які забезпечують успішність цього процесу в регіональному просторі.

Подібне трактування є науково обґрунтованим, оскільки з огляду на традиції, що склалися, поняття "механізми" у наукових дисциплінах трактуються по-різному. Так С.В. Савченко, обґрунтовуючи цю думку, підкреслює, що в соціології в якості механізмів розглядаються процеси адаптації (біологічна, психічна, соціальна) і взаємодії соціальних суб'єктів. У соціальній психології механізмами виступають імпринтинг (фіксація), імітація, ідентифікація, рефлексія. У психології – це придушення, витіснення, реакції на протилежні установки ізоляції, самообмеження, проєкції ідентифікації, інтроекції, інтелектуалізації, раціоналізації, сублімації. У педагогіці механізмами є сім'я, найближче оточення, неформальне спілкування, референтні групи, інші соціальні спільноти [4: 124].

Беручи за загальне трактування розуміння механізмів як засобів досягнення поставленої мети, ми вважаємо, що в основі застосування будь-якого механізму лежить відношення особи до своїх соціальних ролей, рис характеру, до інших людей, явищ духовного й матеріального життя. Основу цього, за словами А. Леонтьєва, становить суб'єктність людини. "Людина пристрасна, – відзначає автор, – навіть у житті найбільш байдужої й застєбнутої на всі гудзики "людини у футлярі" знайдеться чимало того, до чого вона небайдужа, що вона приймає близько до серця, до чого вона так чи інакше ставиться" [5: 34].

Цей процес, на нашу думку, складається з такої сукупності дій, як здійснення соціальної діагностики молодіжного середовища взагалі та дітей із вадами розвитку зокрема; діагностика цілей і пріоритетних напрямків діяльності регіонального рівня; розробка стратегічних і тактичних заходів щодо практичної реалізації регіональної програми дій.

Отже, важливою складовою механізму реалізації регіональної програми соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями є організаційно-нормативне забезпечення. У різних районах воно досить різноманітне за формами та методами, але подібне за суттю. Для таких промислових регіонів, як Донецький, Харківський, Дніпропетровський тощо, де великі розміри та чисельність обумовлюють значні обсяги роботи цільового характеру, бажано мати таку систему організаційно-нормативного забезпечення.

Перш за все, у всіх представницьких та виконавчих органів державної влади (і в управлінні освіти і науки тим більше) призначатимуться посадові особи, які безпосередньо будуть відповідати за здійснення заходів

щодо соціально-педагогічної підтримки дітей із вадами розвитку. Ці відповідальні посадові особи ініціюють або беруть безпосередню участь у закріпленні необхідних функцій структурних підрозділів і працівників, порядок взаємодії між ними, виділяють необхідні матеріальні та фінансові ресурси, а також проводять інші необхідні заходи.

По-друге, обласні та місцеві органи державної влади та управління під час прийняття нормативних актів, зобов'язані співвіднести ці рішення та документи із загально регіональними пріоритетними орієнтирами щодо соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями; розробляти і приймати цільові документи, рішення, ухвали, які безпосередньо торкаються проблем дітей із вадами розвитку.

По-третє, систематично (але не рідше 1-2 разів на рік) повинен розглядатися хід та результативність реалізації запланованих дій і заходів на засіданнях облради, облдержадміністрацій, міських (районних) виконкомів.

Аналогічна робота здійснюється на рівні підприємств, організацій, відомств, навчально-виховних та медичних закладів. Ця робота здійснюється і через виконання рішень вищих органів влади та організацій, і за власною ініціативою. Усі суб'єкти діяльності, які мають відношення до реалізації програми, повинні не тільки керуватися нормативно-правовими документами, але й бути готові до здійснення прогностичної функції, без якої неможливо досягти високих результатів. Це складає так званий концептуально-прогностичний етап у реалізації програми, що передбачає її концептуальне обґрунтування, розробку теоретико-методологічних ідей та принципів реалізації.

У розробленій нами загальній схемі механізму реалізації регіональної програми соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями, ми враховували прогнозований стан процесу педагогічної підтримки як цілісної соціально-педагогічної системи. Вона містить гіпотетичні припущення про чинники, що впливають на ефективність здійснення регіональної програми, механізми реалізації, організаційні заходи щодо регіональної програми та ін. На особливу увагу заслуговує прогнозування можливої протидії з боку неконтрольованих соціальних чинників, а також заходи щодо їх нейтралізації та перспективи розвитку запропонованих новацій.

Нами проаналізовано параметри ресурсного забезпечення підтримки дітей з обмеженими функціональними можливостями. Нормативно-правове забезпечення включає знання суб'єктами соціально-педагогічної підтримки нормативних документів і правової основи своєї діяльності, загальну професійну компетентність у роботі з документами і регламентуючими інструкціями, усвідомлення своїх прав та обов'язків, умінь використовувати свої повноваження в повному об'ємі.

Інформаційне забезпечення включає весь спектр інформації, необхідної для виконання своїх функцій. Причому мова йдеться не просто про визначений інформаційний об'єм, а про формування банку спеціальної інформації з різних галузей знань.

Концептуальне забезпечення спрямоване на осмислення провідних загальнотеоретичних положень із різних наук (перш за все філософії, педагогіки, психології, медицини), необхідних для розробки концептуальних положень програми та створення механізмів її практичної реалізації. Особливе значення має процес адаптації загальнотеоретичного багажу до конкретних соціально-педагогічних ситуацій.

Методичне забезпечення припускає розробку соціально-педагогічних технологій і рекомендацій щодо їх застосування різними суб'єктами соціально-педагогічної підтримки – педагогів, соціальних працівників, батьків.

Матеріальне забезпечення безпосередньо не формується розробниками програми, але враховується ними при здійсненні своєї діяльності. Це, перш за все, можливості бюджету регіону, фінансування конкретних соціальних програм, наявність сучасної технічної бази, можливостей роботи з комп'ютером, системою Інтернет та ін.

Психологічне забезпечення припускає створення, з одного боку, у всіх суб'єктів соціально-педагогічної підтримки установки на толерантність і терпіння в досягненні результату, з іншої – формування у дітей з обмеженими можливостями суб'єктної життєвої позиції, соціальної активності, віри у власні сили.

Кадрове забезпечення визначається готовністю соціальних педагогів, соціальних працівників, інших суб'єктів соціально-педагогічної підтримки до реалізації покладених на них обов'язків, їх компетентністю і прагненням до професійного самовдосконалення.

Складовими механізму розробки та практичного здійснення регіональної програми соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями мають бути:

постійні комісії у справах дітей з обмеженими можливостями у представницьких органах влади (обласних, міських, районних, селищних, сільських);

управління (комітети, відділи) у виконавчих органах влади;

спеціальна служба у справах дітей та молоді з обмеженими можливостями (державні або громадські);

філії всеукраїнських установ, закладів щодо вивчення проблем дітей і молоді з обмеженими можливостями та підготовки соціальних та спеціальних працівників;

фонди (чи їхні філії) сприяння реалізації соціально-педагогічної підтримки дітей і молоді з обмеженими можливостями.

При моделюванні механізму реалізації регіональної моделі соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями ми виходимо з того, що такий механізм є явищем надзвичайно мінливим у часі. Крім того, ми вважаємо за необхідне враховувати чинники, які впливають на ефективність здійснення соціально-педагогічної підтримки на регіональному рівні. Найважливіші з них такі:

1. Загальнодержавна стратегія у справі соціально-педагогічної підтримки дітей із вадами розвитку на цей час.

2. Чинники, що мають специфічний вплив на соціально-педагогічну підтримку дітей-інвалідів у регіоні:

- демографічна ситуація та стан здоров'я молоді в регіоні;
- регіональні традиції;
- структура економіки, фінансово-економічний стан регіону.

3. Організаційні та фінансові чинники:

- створення та діяльність органів державної влади щодо реалізації соціально-педагогічної підтримки дітей та молоді з вадами розвитку;
- увага та особистісна моральна відповідальність керівництва області, міст (районів) за стан справ у соціально-педагогічній підтримці дітей і молоді з обмеженими можливостями;
- наявність медичних, педагогічних, соціальних та інших кадрів, здатних здійснювати соціально-педагогічну підтримку дітей із обмеженими функціональними можливостями;
- створення інфраструктури навчально-виховних, медичних, соціально-побутових, дозвіллевих закладів;
- фінансове та матеріальне забезпечення регіональної роботи щодо соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями.

4. Активність громадськості та самих дітей з обмеженими можливостями:

- участь громадськості у роботі щодо соціально-педагогічної підтримки дітей-інвалідів;
- участь дітей із вадами розвитку у діяльності державно-громадських організацій та установ;
- наявність громадських об'єднань, рухів, комітетів, які вирішують проблеми дітей з обмеженими функціональними можливостями.

5. Розвиток системи інформування дітей та молоді з обмеженими можливостями.

6. Науково-методичне забезпечення регіональної системи соціально-педагогічної підтримки дітей із вадами психофізичного розвитку. Зрозуміло, що ефективність реалізації програми залежить від багатьох чинників зовнішнього та внутрішнього характеру. Уникаючи зайвої деталізації, зупинимось на основних, які ми визначаємо як умови ефективності, які, в свою чергу, поділяються на морально-психологічні, організаційно-управлінські та матеріально-технічні. До них ми відносимо:

- ухвалення й усвідомлення соціальними педагогами та соціальними працівниками програми підтримки дітей з обмеженими можливостями як документа, що систематизує та регламентує основні цілі та шляхи їх досягнення;
- взаємна готовність соціальних педагогів, соціальних працівників, батьків і самих дітей до здійснення основних положень програми, терпіння і спрямованість до поставленої мети як чинник стабільності зусиль, що докладаються;
- наявність індивідуальної особистої концепції саморозвитку дитини з обмеженими можливостями, в якій визначена власна траєкторія саморозвитку, обґрунтовані та узгоджені уявлення про пріоритетні напрями педагогічної підтримки, встановлені терміни та етапи досягнення проміжних результатів;
- створення механізму координації зусиль педагогів, соціальних працівників, лікарів, батьків, працівників установ соціальної сфери для забезпечення узгодженості дій у процесі реалізації педагогічної підтримки;
- постійний моніторинг, відстеження та регулювання як стану дитини, так і ефективності вживаних методів соціально-педагогічної дії. Створення механізму зворотного зв'язку, інформування всіх суб'єктів соціально-педагогічної та медично-реабілітаційної діяльності про досягнуті результати, а також труднощі та проблеми;
- співпраця з науковцями з метою виключення в процесі педагогічної підтримки елементів непрофесіоналізму.

Перш ніж перейти до опису програми, необхідно в загальних рисах окреслити економічний стан і загальне соціальне тло, на який ця програма розрахована й у якому їй належить бути реалізованою. Подібна необхідність обумовлена соціально-педагогічним характером дослідження, який включає обов'язковий максимальний облік всіх соціальних "фонових" складових, що безпосередньо впливають на механізми реалізації програми.

До числа найважливіших умов, що забезпечують ефективність реалізації програми соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими функціональними можливостями, ми відносимо організацію та створення в регіоні єдиного освітньо-компенсуючого простору, що є спеціально змодельованими умовами, які мають конкретну спрямованість і орієнтацію на регіональні особливості. Це багатовимірний соціально-педагогічний простір, що забезпечує вибір різноманітних варіантів оптимальної траєкторії розвитку та становлення особи дитини з обмеженими можливостями; що, у свою чергу, дозволяє таким дітям самовизначатися в різноманітних видах діяльності у взаємодії з різними співтовариствами, які представлені в певному регіоні. У той же час педагоги можуть створювати умови для реальної соціалізації дітей з обмеженими можливостями в широкому та вузькому соціальному й культурному контекстах; батьки – брати участь у створенні ринку освітніх послуг, а організатори й управлінці – ухвалювати рішення з огляду на різноманітність соціально-педагогічної ситуації в регіоні цілому.

Найважливішою складовою частиною механізму реалізації програми соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями є соціально-педагогічний моніторинг, що дозволяє відстежувати ефективність процесу підтримки в цілому, а також по окремих напрямках відповідно до описаних вище критеріїв. Зупинимось на основних моментах пов'язаних з розумінням і організацією моніторингової програми.

По-перше, варто зазначити, що під моніторингом у педагогіці розуміється тривале стеження за певними об'єктами або явищами педагогічної дійсності [6].

Моніторинг забезпечує всіх учасників педагогічного процесу якісною інформацією, необхідною, з одного боку, для оцінки проведеної роботи, з іншої – для ухвалення управлінських рішень, коректування досліджуваного процесу. Таким чином, успішне забезпечення соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими функціональними можливостями неможливе без постійного та об'єктивного спостереження за її ходом, що є можливим при науково організованому моніторинговому процесі. У нашому випадку об'єкти моніторингу численні та різноманітні. До основних ми відносимо: результати соціально-педагогічної підтримки, використані технології та педагогічні прийоми, самі соціальні педагоги, соціальні працівники, батьки та діти з обмеженими можливостями. Причому для натхнених суб'єктів моніторингу найбільший інтерес представляє динаміка зв'язків і відносин, що виникають між ними в процесі здійснення педагогічної підтримки.

У процесі організації та проведенні моніторингової діяльності ми враховували, що він за своєю суттю охоплює цілі програми, інформацію, що є у розпорядженні суб'єктів підтримки, зроблені прогнози, ухвалені рішення, корекцію соціально-педагогічної діяльності. Отже, моніторинг соціально-педагогічної підтримки – це не тільки виявлення відхилень від наміченої програми, але й наукова підстава для її перегляду та корекції. При його організації та проведенні ми враховували зауваження А.М. Новікова про те, що для отримання високого результату необхідно керуватися наступними принципами: об'єктивністю, а саме оцінювати досліджуване явище однозначно, не допускаючи суперечливих тлумачень і не орієнтуючись на особисті пристрасті; адекватністю, тобто оцінювати саме те, що необхідно оцінити; нейтральністю по відношенню до оцінюваного результату [7: 124]. При організації та проведенні моніторингу ми керувалися ще однією особливістю. Річ у тому, що процес фізичної та соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями об'єктивно носить дуже тривалий характер, а часто взагалі не може бути закінчений. Моніторинг, на відміну від інших форм спостереження, також припускає тривалість застосування. Моніторингова система за своєю природою лонгитюдна й розрахована на тривалі проміжки. Тільки так можна встановити приховані взаємозв'язки та взаємозалежності між явищами педагогічної дійсності, розкрити справжні причини успіхів і невдач, порівняти отриманий результат із прогнозованим і тим самим забезпечити реальну об'єктивну побудову індивідуальної траєкторії розвитку дитини з обмеженими функціональними можливостями.

Висновки. Механізм реалізації регіональної програми соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями представляє собою складний і надзвичайно мобільний організм, чутливий як до змін у державній політиці цього напрямку, так і до змін регіональних. В основі цього механізму лежить ряд концептуальних ідей, пов'язаних із усвідомленням параметрів ресурсного забезпечення такої підтримки. Найважливішою складовою частиною механізму реалізації педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями є організація і проведення моніторингу цього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Рус. яз., 1987. – 921 с.
2. Формирование духовной культуры студенческой молодежи / Л.А. Аза, Н.А. Бегака В.И. Казачков и др. – К.: Вища школа, 1991. – 352 с.
3. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Словарь по педагогике. – Москва ИКЦ "МарТ"; Ростов н/Д: Издательский центр "МарТ", 2005. – 448 с.
4. Савченко С.В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору: Дис. ... докт. пед. наук: 13.00.05. – Луганськ, 2005. – 447 с.
5. Леонтьев Д.А. Очерк психологии личности. – М.: Смысл, 1997. – 64 с.
6. Орлов А.А. Мониторинг инновационных процессов в образовании // Педагогика. – 1996. – №3. – С. 13-15.
7. Новиков А.М. Научно-экспериментальная работа в общеобразовательном учреждении. – М.: АПО, 1999. – 124 с.

Матеріал надійшов до редакції 14.06. 2007 р.

Тесленко В.В. Особенности реализации социально-педагогической поддержки детей с ограниченными возможностями в условиях промышленного региона.

В статье исследованы особенности внедрения программы социально-педагогической поддержки детей с ограниченными функциональными возможностями, рассмотрены механизмы и компоненты ее успешной реализации как на общегосударственном уровне, так и на региональном. Обоснована необходимость социально-педагогического мониторинга.

Teslenko V.V. The peculiarities of implementation of social-pedagogic programme of supporting children with limited abilities in terms of industrial region.

The article deals with the peculiarities of social-pedagogic programme of supporting children with limited abilities introduction. Mechanisms and components of its successful realization are examined at the state and the regional levels. The necessity of social-pedagogical monitoring is substantiated in the article.